

Lopen twee blondjes door de Kalverstraat...

Een smakelijk boek over moppen

Arie Bras & Wim Daniëls

met illustraties van
Eric J. Coolen

prisma

Inhoudsopgave

Inleiding	7
1 Wat is een mop?	9
2 De werking van de mop	17
3 Moppenvertellers	25
4 Mop, joke, blague, witz	33
5 De oudste moppen ter wereld	38
6 De openingswoorden	43
7 De non-mop	48
8 Moppenverschil tussen mannen en vrouwen	54
9 Moppenplagiaat en moppenvarianten	61
10 Moeilijk te vertalen moppen	67
11 Vreemde talen	72
12 Lust am Unsinn	76
13 Woordspelingen	82
14 De 'beste' moppen	87
15 De etnische mop	92
16 Belgen zijn dom, Nederlanders gierig	101
17 De tijdgebonden mop	108
18 De politieke mop	115
19 Afzeikmoppen	122

20	Taboes	128
21	Schuine moppen	135
22	Huwelijkse ellende	140
23	Blondjes zijn dom	146
24	Ziek of dood	152
25	Priesters en nonnen	157
26	Jantje en Sam en Moos	163
27	Van der Merwe en graaf Bobby	170
28	De cabaretier en de mop	176
	Verantwoording	181

Inleiding

Het kan aan het woord ‘mop’ liggen, maar er kleeft iets oubolligs aan de mop, iets van vergane glorie, iets verkeerd, gênants, iets van terlenka, eierkoeken, kerkbezoek of een busreis van het kaliber ‘En we gaan nog niet naar huis’. De mop lijkt iets van vroeger te zijn, van de tijd dat mensen in de zomer ’s avonds voor het huis bij elkaar stonden te praten of in cafés aan de stamtafel zaten.

Maar het moet schijn zijn. Want de mop leeft nog volop. Moppen hebben weliswaar veel concurrentie gekregen van illustraties, cartoons en filmpjes, en sommige vroegere locaties waar moppen veel getapt werden, bestaan niet meer, maar moppen hebben daardoor beslist niet het loodje gelegd. Op de werkvloer, op kantoren en in kantines zijn ze er nog als vanouds. Maar ook digitaal, op internet, via honderden moppensites leidt de mop een bloeiend bestaan. Altijd ook nog verschijnen er moppenboeken en zijn er feestavonden die uitmonden in moppentapperij. En een heel groot deel van de vele cabaretiers en stand-up-comediants die er momenteel zijn, moet het hebben van de mop, al wordt die dan vaak wat anders verpakt.

De laatste jaren wordt er ook vrij veel onderzoek naar de mop gedaan. Daarbij gaat het zelden om onderzoek dat gewag maakt van een eventuele neergang van de mop. Nee, het gaat veeleer om onderzoek dat inhoudelijk ingaat op de mop, op de taboedoorbrekende werking ervan, op de verschillende beleving van moppen door mannen en vrouwen en op bijvoorbeeld de rol die moppen spelen in landen waar

de vrijheid van meningsuiting gering is. En er is daarbij maar zelden sprake van een meewarige blik ten aanzien van de mop.

Dit boek over de mop is dan ook in geen enkel opzicht een grafrede. De mop is niet dood en zelfs allerminst op sterven na dood. Tegelijkertijd is dit boek ook geen lofzang op de mop. Daarvoor heeft de mop en de moppencultuur toch ook te veel schaduwkanten. Wat dit boek wel is of in ieder geval wil zijn, is een luchtige beschouwing van iets dat gerust een fenomeen genoemd kan worden en dat in ieder geval onverslijtbaar lijkt te zijn.

Zegt de ene pastoor: 'Denk je dat wij de afschaffing van het celibaat nog meemaken?'

Zegt de andere pastoor: 'Wij vermoedelijk niet, maar misschien onze kinderen.'

Wat is een mop?

Een mop is een mop als er sprake is van een kort, niet-waar-gebeurd verhaal dat een clou bevat die de lachlust op moet wekken.

Een blondje bestelt een pizza. Wanneer de ober vraagt of hij de pizza in zes of in twaalf stukken moet snijden, antwoordt het blondje: 'In zes, want twaalf stukken kan ik nooit op.'

Met een paar woorden wordt meteen duidelijk gemaakt dat er sprake is van een mop:

- Zegt de ene pastoor ...
- Een blondje bestelt een pizza ...

Die paar openingswoorden schetsen meteen ook het podium waarop de mop zich zal voltrekken. In een roman hebben schrijvers soms enkele pagina's nodig om de setting weer te geven, maar in een mop is een halve zin meestal voldoende. Vervolgens wordt in hooguit enkele zinnen naar het kantelpunt van de mop toegewerkt. Dat kantelpunt is het moment waarop de ingezette verhaallijn doorkruist wordt door een andere verhaallijn. De eerste verhaallijn stuurt de toehoorders of lezers in de ene richting; de andere verhaallijn stuurt hen de andere kant op.

Een meisje zegt tegen haar vriendin: 'Wij bidden thuis altijd voor het eten, doen jullie dat ook?' (verhaallijn 1: bidden is hier het opzeggen van een dankgebed)

'Nee', zegt de vriendin, 'mijn moeder kan goed koken.' (verhaallijn 2: de vriendin ziet bidden als het opzeggen van een schietgebed)

De tweede verhaallijn biedt ook vrijwel meteen de clou van de mop. En met de clou eindigt de mop. Er is geen afwikkeling. Hoe het met de moppenpersonages verdergaat, blijft onbekend. Sterker nog: nadat de mop verteld is, bestaan die personages niet eens meer, behalve dan in sommige gevallen - zoals in het geval van Sam en Moos - als karikaturen waarmee een nieuwe mop bedacht of verteld kan worden.

De mop is verder per definitie een niet-waargebeurd verhaal. Veel moppen zouden weliswaar waargebeurd kunnen zijn, maar als iemand een mop vertelt, wordt ervan uitgegaan dat het vertelde juist niet waargebeurd is. Soms is het zelfs onmogelijk dat een mop waargebeurd is.

Een moedermuis loopt met een van haar kleine muisjes een trap op. Boven aan de trap verschijnt opeens een kat. Het muizenkindje schrikt zich rot, maar de moedermuis niet. Die roept zo hard mogelijk naar boven: 'Waf-waf!', waarna de kat er onmiddellijk vandoor gaat. De moedermuis kijkt daarop haar muizenkindje aan en zegt: 'Zie je nou hoe belangrijk het is dat je meer dan één taal leert spreken.'

Merkwaardig genoeg kennen we in het dagelijkse taalgebruik de uitdrukking 'Da's een goeie mop' voor een situatie die juist wél waargebeurd is. Maar in feite is het verhaal dat

over zo'n ware gebeurtenis verteld wordt een anekdote. Dat is het woord dat we gebruiken voor een verhaal dat in alles lijkt op een mop, behalve dat het juist wel waargebeurd is.

Prins Bernhard wandelde een keer in de tuin van paleis Soestdijk toen hij iemand van de marechaussee tegenkwam. Hij zei: 'Dag, marechaussee.' Waarop de marechaussee zei: 'Dag, hoogheid.' Prins Bernhard bleef stilstaan en zei: 'Het is Koninklijke Hoogheid', waarop de marechaussee zei: 'Ja, maar het is ook Koninklijke Marechaussee.'

Dit verhaal zou ook een mop kunnen zijn, maar het is echt gebeurd, dus noemen we het een anekdote. Maar voor mensen die niet weten dat het waargebeurd is, kan het verhaal net zo goed een mop zijn. De scheidslijn tussen een mop en een anekdote is op zich dus wel duidelijk, maar zowel bij de verteller als bij de luisteraar/lezer kan de ontstaansgeschiedenis van het verhaal onbekend zijn, waardoor een anekdote voor een mop gehouden kan worden en omgekeerd. Een aanwijzing dat je eerder met een anekdote te maken hebt dan met een mop is onder andere het gebruik van de verleden tijd. In moppen wordt vrijwel altijd de tegenwoordige tijd gebruikt en bij anekdoten is dat juist niet zo. Verder heb je in anekdoten altijd te maken met namen van bestaande plaatsen en mensen, want daarmee wordt de nauwe band met de realiteit benadrukt. Maar die namen kunnen ook met het grootste gemak in een mop gebruikt worden, juist om de mop een vleugje echtheid mee te geven, terwijl meestal zonneklaar is dat er van een waargebeurd verhaal geen sprake kan zijn.

Een man zet zijn fiets tegen het paleis op de Dam. Meteen is er iemand van de marechaussee bij hem. 'U moet die fiets daar weghalen', zegt de marechaussee. 'Waarom?', vraagt de man. 'Prins Bernhard komt zo langs', zegt de marechaussee. 'Nou en', zegt de man, 'de fiets staat toch op slot?'

In feite doet het er ook niet zoveel toe of een verhaal wel of niet waargebeurd is. In een situatie waarin het als een mop verteld wordt, is het uitgangspunt dat het niet waargebeurd is.

Dan is er nog de lach waartoe de mop moet leiden. De mop is misschien wel de tekstsoort bij uitstek waarbij steeds weer blijkt dat het gevoel voor humor van mensen enorm kan verschillen. Moppen waarom sommige mensen heel hard moeten lachen, doen anderen helemaal niks. Moppen die sommige mensen geweldig vinden, vinden anderen ergerlijk. Moppen zijn in dit opzicht een goed en gemakkelijk middel om vast te stellen of mensen qua humorgevoel bij elkaar passen. Een min of meer gelijk gevoel voor humor blijkt bijvoorbeeld een belangrijke basis te zijn voor een gelukkig huwelijk. Een huwelijk zou dan ook pas gesloten moeten worden nadat een moppenverteller heeft vastgesteld dat de huwelijkspartners in de meeste gevallen om dezelfde moppen lachen.

Het is het lot van de mop en de moppentapper dat het primaire doel - de lach - lang niet altijd bereikt zal worden. Maar veel mensen willen een moppentapper ook weer niet al te snel afvallen. Uit een Brits onderzoek is gebleken dat zo'n 37 procent van de (Britse) mensen die een mop te horen krijgen ook lacht als ze de mop slecht vinden. Dat is waarschijnlijk ook de reden dat slechte moppentappers, zoals

veel tonpraters met carnaval, toch menen dat ze succesvol zijn en door blijven gaan met het vertellen van moppen. De lach van die 37 procent is de lach van de beleefdheid. Iemand vertelt iets waarvan hij/zij denkt dat het grappig is en dan is het wel zo beleefd om die persoon ook maar in die waan te laten, zo is de redenering.

Vanuit de moppenverteller bekeken, is een lach bewerkstelligen altijd het hoofddoel, maar er kunnen ook nevendoelen zijn. Bij een hele reeks van moppen gaat het bijvoorbeeld ook om het doorbreken van een taboe. Onderwerpen waarover men in normale gesprekken niet kan praten of durft te praten, komen in moppen wel aan bod. Op die manier bieden moppen een uitweg voor emoties waarmee sommige mensen zitten, maar waarvoor ze geen normale uitingsmogelijkheden hebben. De mop is dan een soort redding. Die moeilijk te uiten emoties kunnen ook gevoelens van wraak of haat zijn waardoor sommige moppen een nogal venijnig karakter krijgen. Verder kunnen moppen ook gebruikt worden om bepaalde standpunten uit te dragen of om duidelijk te maken dat een andere bevolkingsgroep nooit deel kan uitmaken van de eigen bevolkingsgroep. Bij politieke en etnische moppen is dat vaak het geval.

Ten slotte is er de lengte van een mop. Een mop moet kort zijn. Niet noodzakelijkerwijs zo kort mogelijk, maar wel kort. Toch heb je ook lange verhalen die als mop gepresenteerd worden. Die worden meestal met enige tegenzin aan-gehoord of gelezen. Lange moppen, zeker de geschreven versies ervan, vergen te veel inspanning om ze te verwerken en die inspanning past niet bij wat mensen van de tekstsoort mop verwachten. Maar ze zijn er dus wel: lange moppen.

Een man klaagt op zijn werk tegenover een collega over pijn in een elleboog. 'Ik denk dat ik eens naar een dokter moet', zegt hij.

De collega zegt dat hij veel beter naar een in de buurt gelegen drogisterij kan gaan. Daar staat sinds kort een machine die razendsnel een diagnose kan stellen. Je hoeft alleen vanuit een potje wat urine in een apparaat te gooien. En het kost maar tien euro.

De man denkt: och ja, waarom zou ik het niet proberen, wat heb ik te verliezen? Diezelfde dag nog gaat hij met een potje urine naar de drogisterij. Hij gooit de urine in het nieuwe apparaat. Het apparaat begint wat geluiden te maken, er flitsen wat lampjes aan en uit en na een korte stilte spuugt het apparaat een papiertje uit waarop staat: 'U hebt een tennis-arm. Ga elke dag tien minuten met uw arm in warm water zitten. Vermijd zwaar tillen. De arm zal over twee weken beter zijn.'

De man is geweldig enthousiast over het apparaat. Maar 's avonds als hij in bed ligt, denkt hij erover na of het apparaat ook te misleiden is. En hij bedenkt een plannetje. De volgende dag mixt hij wat kraanwater, wat urine van zijn hond en ook wat urine van zijn vrouw en dochter. Om de mix helemaal compleet te maken doet hij er na een masturbatiebeurt ook nog wat van zijn sperma in. Hij gaat naar de drogisterij en giet alles in de machine, betaalt tien euro en krijgt na vijf minuten de uitslag op een briefje: 'Uw leidingwater is te hard. Koop een waterontharder. Uw hond heeft wormen. Geef hem meer vitaminen. Uw dochter gebruikt cocaïne; breng haar naar een afkickkliniek. Uw vrouw is zwanger van een meisjestweeling. U bent niet de vader; zorg voor een advocaat. En als u niet stopt met masturberen, wordt die tenniselleboog nooit beter.'

De kenmerken die in dit hoofdstuk van de mop gegeven zijn, dekken het begrip mop niet volledig. De raadselmop valt er namelijk buiten, terwijl die wel degelijk ook tot het genre van de mop behoort.

Wat is het toppunt van netheid? Met mes en vork uit je neus eten.

De raadselmop is simpelweg gebaseerd op het stramien van vraag (Wat is ..., Hoe heet ..., enz.) en antwoord. Ook bij dat stramien heb je in zekere zin met twee verhaallijnen te maken: de vraag geeft de ene richting aan, terwijl het antwoord een heel andere richting op wijst. De raadselmop is voor veel echte moppentappers echter wel een minder soort mop, omdat ze er als verteller minder eer mee kunnen behalen.

De mop en Darwin

'Een mop is pas een mop als hij wordt doorverteld: dan pas wordt een grappig verhaal een mop, en is het niet langer een individuele creatie. Het feit dat een mop een *oral tradition* is, heeft als implicatie dat deze vorm van mondelinge literatuur voor haar voortbestaan afhankelijk is van het 'doorvertellen'. Een mop wordt alleen veelvuldig doorverteld als meerdere mensen uit de groep hem grappig vinden. Daarom gelden voor mondeling overgedragen genres als de mop keiharde darwinistische principes: moppen die niemand leuk vindt, zullen niet worden doorverteld en krijgen daardoor niet de kans om te overleven.'

(Nanne Hogeland, *Moppen, Poëzie van het alledaagse*; wat is de toegevoegde waarde van historisch moppenonderzoek?, masterscriptie geschiedenis, 2008)

Roept een man in een café tegen de man die naast hem aan de bar staat: 'Ik heb je moeder geneukt!' Alle andere aanwezigen in het café kijken geschokeerd, maar de man herhaalt schreeuwend zijn woorden: 'Ik heb je moeder geneukt!' Dan kijkt de andere man die aan de bar staat de schreeuwer verveeld aan en zegt: 'Ga naar huis, pa, je bent dronken.'

De werking van de mop

Een mop speelt met de verwachtingen van degene die een mop hoort of leest. In die zin wijkt de mop niet af van de literaire tekst. Er worden verwachtingen opgeroepen en de mop is geslaagd als die verwachtingen via de clou worden overtroffen. Maar voordat het zover is, moet een mop eerst aansluiting vinden bij de belevingswereld van de luisteraars of lezers. Dat gebeurt alleen als de mop met iets bekends begint. 'Lopen twee blondjes door de Kalverstraat ...'

'Komt een man bij de dokter...'

Dat zijn bekende gegevens. Daar kunnen mensen zich iets bij voorstellen. Een stuk moeilijker is dat bij een openingszin als 'Lopen twee ijsberen over een zandweg bij een tunnel'.

Maar een mop mag natuurlijk niet alleen met bekende gegevens op de proppen komen. Er moet ook iets nieuws volgen, want anders heeft de mop geen effect. Dat is de kern van het proces waar het bij '(literaire) werking' altijd om gaat. Een tekst kan alleen effect hebben als de luisteraars of lezers van het bekende naar het nieuwe worden gevoerd. Het bekende zorgt ervoor dat ze de tekst kunnen begrijpen en erbij

betrokken raken. Het nieuwe zorgt ervoor dat ze het gevoel krijgen dat de tekst de moeite waard is. En dat nieuwe betekent dan altijd dat opgeroepen verwachtingen worden overtroffen of in ieder geval (in positieve zin) een andere invulling krijgen dan werd verwacht. Een voorwaarde daarvoor is dat de clou onvoorspelbaar moet zijn.

Komt een kunstenaar bij een dokter voor onderzoek. Als de dokter klaar is, kijkt hij de kunstenaar indringend aan en zegt: 'Ik heb slecht nieuws voor u, u hebt nog maar drie maanden te leven.'

Deze mop is nog niet klaar, maar er zijn bij luisteraars/lezers (ervan uitgaande dat ze de mop nog niet kennen) al wel verwachtingen gewekt. Allereerst is de geschetste situatie voor hen bekend: iemand komt bij een dokter en krijgt de uitslag van een onderzoek. Verder zijn ze waarschijnlijk inmiddels bekend met het moppen- of humorstramien waarin 'het slechte nieuws is dit' en 'het goede nieuws is dat' tegenover elkaar worden gezet. Ze denken daarom nu misschien dat de clou van de aangehaalde mop zal beginnen met: 'Maar het goede nieuws is ...'.

Wat in dit geval het goede nieuws zou zijn, kunnen ze - als het goed is - natuurlijk niet raden, want dan zou de mop te voorspelbaar zijn en geen effect sorteren. Maar dan blijkt dat de mop helemaal niet verdergaat met 'het goede nieuws is ...'. Bovendien blijft tegen de verwachting (van de meesten) in niet de huisarts aan het woord, maar gaat de kunstenaar iets zeggen. De ingezette verhaallijn (de dokter komt met een verrassende mededeling) wordt dus doorkruist door een andere verhaallijn (waarin de patiënt het woord neemt en iets verrassends zegt).